

ARAP EDEBİYATI VE BELAGATI ÂLİMLERİNDEN İBNEBİ'L-İSBA' EL-MİSRÎ
A Scholar Of Arabic Literature And Rhetoric: Ibn Ebi'l-Isba'

Hamit SALİHOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Arap Dili ve Belağati Anabilim Dalı

Asst. Prof., Artuklu University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic
Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric

hamityurter@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-3554-3251

DOI: 10.34085/buifd.699503

Öz

Mısır'ın en meşhur edip, beliğ ve şairlerinden olan İbnEbi'l-İsba', Eyyübîlerin son dönemi ile Memlukların ilk döneminde Mısır'da yaşamıştır. Bu çalışmada hayatı, ilmi kişiliği ve yaşadığı ortamlarla ilgili kısa bir bilgi verildikten sonra özellikle onun Arap edebiyatı ve belağatı alanında öne çıkan yönleri ele alınıp incelenmiştir. Dil, edebiyat, şiir, belağat ve Kur'ân ilimlerinde uzman olan İbnEbi'l-İsba', çok değerli eserler ortaya koymuş ve bu eserlerinde birçok âlim, beliğ, edip ve şairi tenkit etmiştir. Yaşadığı dönemin meşhur şairi olarak bilinen bu edip, övgü, hiciv, aşk ve züht başta olmak üzere şiirin bütün dallarında şiir söylemiş ve şiirlerini bedî' ilminin edebi sanatlarıyla donatmıştır. Onun nazmetmiş olduğu şiirlerinden sadece bir kısmı gönümüze ulaşmıştır. Gönümüze ulaşan bu şiirlerinden bir bölümü eserlerinde, bir bölümü de edebiyat ve tabakat kitaplarında parçalar halinde dağınık bir şekilde yer almıştır. Bedî' ilminde de önemli bir yer ve kudrete sahip olan bu âlim, kendisinden önce geçen âlimler tarafından keşfedilen bedî' ilminin edebi sanat türlerini, usûl ile furû' olarak nitelendirmiştir. Önceki âlimlerin yöntemlerine göre kendisinin de otuz bedî' sanat türünü keşfettiğini ifade etmiş ve i'câzu'l-Kur'ân'a dair büyük katkıları olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İbnEbi'l-İsba', Tenkit, Şiir, Bedî', Edebi sanatlar.

Abstract

Ibn Ebi'l-İsba who was one of the most famous literary and eloquent men and poets in Egypt lived in Egypt in the last period of Ayyubids and in the first period of Memluks. In this study, especially his the prominent aspects of Arabic literature and eloquence have been studied and examined after a brief information was given about his life, scholarly personality and the environment where he lived. İbn Ebi'l-İsba who was specialist in the sciences of language, literature, poem, rhetoric and Koran gave very valuable works and he criticized many scholars, eloquent persons, literary men and poets in that work. This literary man who was known as a famous poet in his period said poem in all the branches of poem such as panegyric, irony, love and piety, and adorned his poems with the literary arts of bedî' science. Only a part of the poems that regulated them in the poetry form have reached up to today. A part of these poems which have reached to today were included in his works, a part of them were immethodically included in pieces in the literature and prophetic biography books. That scholar who had an important place and power in Bedî's science qualified the literary art types of bedî's science as the method and furû that were discovered by the previous scholars. He stated that he discovered thirty bedî' art types according to the methods of previous scholars, and he contributed greatly to i'jâz al-Koran.

Keywords: Ibn Ebi'l-İsba', Criticism, Poem, Bedî', Literary Arts.

GİRİŞ

Mısır'da tarih, hadis ve fıkıh gibi pek çok ilim dalında birçok âlim yetiştiği gibi dil, edebiyat, şiir ve gramer alanlarında da pek çok meşhur âlim, şair, belîğ ve edip yetişmiştir. Mısır'ın yetiştirdiği en seçkin edip ve belîğlerden biri şüphesiz Zekiyyüddîn 'Abdulazîm (öl. 654/1256) el-Mısırî'dir. Daha çok İbn Ebi'l-İsba' lakabıyla meşhur olan bu âlim, hicrî yedinci asırda Eyyûbîlerin son döneminde Mısır'da yaşamıştır. Zamanın en seçkin âlimlerinden ilim öğrenmiş olan İbn Ebi'l-İsba', belagat ilmine yapmış olduğu katkılarıyla öne çıkmış, dil, edebiyat, bedî' sanatları ve Kur'ân'ı'cazına dair yazmış olduğu değerli eserleriyle, âlim, belîğ ve ediplerin dikkatlerini üzerine çekmiştir.¹ Bu vasıflara haiz olan bir âlimin edebi ve belagî yönlerini ele alan bir çalışmanın yapılmasına ihtiyaç olduğu kanaatinin bizde hâsıl olması ve böyle bir araştırmmanın Arap dili ve belagatı alanına katkı sağlayacağı düşüncesi, bizi bu çalışmaya sevk eden en büyük etken olmuştur. Bu araştırmada İbn Ebi'l-İsba''ın hayatı ve ilmi kişiliğiyle ilgili kısa bir bilgi verilecek ve bunun ardından da onun özellikle Arap edebiyatı ve belagatı alanında öne çıkan yönleri ele alınıp incelenecektir. Bu çalışmada böyle ünlü ve birçok yönlü bir âlimin edebi ve belagî yönlerini ortaya koymanın kolay bir iş olmadığını bilmekle birlikte bu araştırmamızın kendi çapına göre söz konusu alana bir katkı ve değer katacağı düşüncesiyle bu çalışmaya karar verilmiştir.

1. İbn Ebi'l-İsba' El-Mısırî

Tam adı; Ebû Muhammed Zekiyyüddîn 'Abdulazîm b. 'Abdilvâhid b. Zâfir b. 'Abdillâh İbn Muhammed el-Mısırî'dir (öl. 654/1256). Fakat o, daha çok İbn Ebi'l-İsba' künyesiyle meşhur olmuştur.² Hal tercümesini veren çoğu kaynak, onun, 585/1189 veya 589/1193 yılında Mısır'da dünyaya geldiğini kaydetmişlerdir.³ Fakat onun döneminde yaşayan İbnu's-Sâbûnî, (öl. 680/1282) onun hal tercümesini verirken, doğum tarihini bizzat kendisine sorduğunu zikretmiş ve onun, h. 595 yılında Muharrem Ayının başında (Kasım 1198) Mısır'da dünyaya geldiğini kendi eliyle yazdığını ifade etmiştir.⁴ el-Mısırî, el-Bağdâdî, el-Kayrevânî ve el-'Advânî nisbeleriyle anılan İbn Ebi'l-İsba'⁵, 23 Şevval h. 654 tarihinde (13 Kasım 1256) Mısır'da vefat etmiştir.⁶

¹ Muhammed Zağlûl Sellâm, *el-Edeb fi'l-'asri'l-Eyyûbî*, (İskenderiyye: Menşeeu'l-Ma'ârif, 1990), 541.

² Ebû Hâmid Cemâlüddîn Muhammed b. 'Alî İbnu's-Sâbûnî, *Tekmiletu İkmâli'l-İkmâl*, thk. Mustafâ Cevâd (Irak: Metbuâtü'l-Mecma'î'l-İlmiyyi'l-İrâkî), 14; Salâhuddîn Halîl b. Aybeg es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvût - Türkî Mustafâ, 1. Baskı (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2000), 19/5; Muhammed b. Şâkir el-Kutubî, *Fevâtu'l-vefeyât*, thk. İhsân 'Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır), 2/363-364; Ebu'l-Mahâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrıberdî el-Atâbegî, *en-Nüccümü'z-zâhire fi mulûki Mısır vel-Kâhire*, (Kahire: el-Muessesetü'l-Misriyyetü'l-'Amme li't-Te'lîf ve't-Tercüme ve't-Tiba'â ve'n-Neşr, 1963), 7/37; 'Abdürrahîm b. Ahmed el-'Abbâsî, *Me'âhidü't-tansîs alâ şevâhidü't-Talhîs*, thk. Muhammed Muhyüddîn 'Abdülhamîd, (Beyrut: 'Alemü'l-Kutub, 1948), 4/180; Şihâbüddîn İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr fi memâlikü'l-emsâr*, thk. Kâmil Selmân el-Cabbûrî, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010), 7/347; İsmail Durmuş, "İbn Ebi'l-İsba'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/467.

³ Tağrıberdî, *en-Nüccümü'z-zâhire*, 7/37; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr*, 7: 348; Muhammed Zağlûl Sellâm, *el-Edeb fi'l-'asri'l-Eyyûbî*, 541; Durmuş, "İbn Ebi'l-İsba'", *TDV*, 19/467.

⁴ İbnu's-Sâbûnî, *et-Tekmile*, 14; Durmuş, "İbn Ebi'l-İsba'", *TDV*, 19/467.

⁵ Hemmûd Hüseyin Yûnus, *en-Nakd 'inde İbn Ebi'l-İsba' el-Mısırî*, (Suriye: Vizâretü's-Sekâfe, 2010), 30-31; Durmuş, "İbn Ebi'l-İsba'", *TDV*, 19/467.

⁶ İbnu's-Sâbûnî, *et-Tekmile*, 14; Safedî, *el-Vâfi*, 19/5; Kutubî, *Fevâtu'l-vefeyât*, thk. İhsân 'Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır), 2/364; Abdürrahmân Celâlüddîn es-Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdare fi târih Mısır vel-Kâhire*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, (Mısır: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabîyye, 1967), 1/567; 'Abdürrahîm el-'Abbâsî, *Me'âhidü't-tansîs*, 4/180; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr*, 7/348; Muhammed Zağlûl Sellâm, *el-Edeb fi'l-'asri'l-Eyyûbî*, 541; Durmuş, "İbn Ebi'l-İsba'", *TDV*,

1.1. Hayatı ve İlmî Kişiliği

İbn Ebi'l-İsba', hayatının önemli kısmını Mısır'da geçirmiştir. Yaşadığı asırda Mısır, zor bir dönemde geçiyordu. Nitekim onun zamanında Mısır, haçlıların ve bazı Mısırlı yöneticilerinin hedefi olmuş, siyasi istikrarsızlık ülkenin geneline yayılmış, fitne ve savaşlar çoğalmıştı. Fakat İbn Ebi'l-İsba', ülkede yaşanan bütün bu olumsuz durumlardan uzak kalmayı tercih etmiş, bu dönemde cereyan eden hiçbir siyasi çekişmeye taraf olmamış ve ülkede meydana gelen savaşlara da katılmamıştır. O, bu süreçte hiç bir sultanın yanında yer almadığı gibi devlet işlerinde de her hangi bir görev üstlenmemiştir. İlimle uğraşmayı ve eser telif etmeyi her şeye tercih etmiştir.⁷

Şam ve Irak'a birçok seyahat düzenleyen İbn Ebi'l-İsba', dönemin yöneticileriyle bir araya gelmiş, onlarla samimi ilişkiler kurmuş ve onlar hakkında methiyeler yazmıştır.⁸ Şam bölgesinde yer alan şehir ve kasabalar arasında da çok yolculuklar düzenlemiş ve bir süre oralarda kalmıştır. O, Bağdat'ta da bir müddet ikamet etmiştir. Bu nedenle el-Bağdâdî nisbesiyle de anılmıştır.⁹

Dönemin seçkin âlimlerinden ilim öğrenen İbn Ebi'l-İsba', şiir, edebiyat, lügat, nahiv ve tefsir ilimlerinde yüksek bir seviyeye gelmiştir. Zekiyyüddîn Muhammed b. 'Abdulazîm el-Münzirî (öl. 656/1258) ile kadı, fakih ve meşhur bir şair olan Senaulmülk (öl. 608/1212) gibi dönemin seçkin muhaddis ve fakihleriyle bir araya gelmiş, onlardan hadis, fıkıh, dil ve edebiyata dair dersler almıştır. Sirâc el-Verrâk (öl. 615/1292), Affüddîn et-Tilmisânî (öl. 690/1291) ve Ebu'l-Hüseyn el-Cezzâr (öl. 672/1273) gibi Mısırlı bir grup şairle de bir araya gelen İbn Ebi'l-İsba', şiir ve edebiyatla ilgili bilgi ve tecrübelerinden istifade etmiştir.¹⁰

İbn Ebi'l-İsba''ı konu eden pek çok âlim, onun şiir sanatında meşhur bir şair, edebiyat alanında imam olduğunu vurgulamış, tefsir ve fıkıh ilimlerinde de derin bir âlim olduğunu kaydetmişlerdir.¹¹ Şiir, belagat, edebiyat, tenkit, bedî', tefsir gibi birçok ilim dalında yazmış olduğu değerli eserleri de onun geniş kültürlü bir edip ve çok yönlü bir âlim olduğunu göstermektedir.¹²

İbn Ebi'l-İsba''ın yaşadığı dönemde şair ve edipler, bedî' ilmine aşırı derecede ilgi gösteriyor, sözleri güzelleştiren sanatlara çok önem veriyor ve anlamlardan ziyade lafızlara ehemmiyet veriyorlardı. Yaşadığı asrın edebi eğiliminden ciddi bir şekilde etkilenen İbn Ebi'l-İsba', bedî' ilmi ile *Kur'ân* ilimlerine dair değerli eserler ortaya koymuştur. Aruz ve kafiye ilmiyle ilgili *el-Kâfiye fi 'ilmi'l-kâfiye* adlı eseri kaleme almıştır. Şiir ve nesir sanatları ile i'cazu'l-Kur'ân'a dair *Tahrîru't-Tahbîr* adlı eserini telif etmiş ve bedî' ilmiyle ilgili ise *Bedî'u'l-Kur'ân*

19/467.

⁷ Bk., Muhammed Şeref Hıfînî, "Mukaddime", *Tahrîru't-Tahbîr fi sma'ati's-şiir ve'n-nasr ve beyân i'câzi'l-Kur'ân*. mlf. Ebû Muhammed Zekiyyüddîn 'Abdulazîm b. 'Abdilvâhid b. Zâfir b. 'Abdillâh İbn Muhammed İbn Ebi'l-İsba'el-Mısırî (Mısır: Lecne İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1963), 4-5; Hıfînî, "Mukaddime", *Bedî'u'l-Kur'ân*, mlf. İbn Ebi'l-İsba'el-Mısırî (Mısır: Nahdat Mısır li't-tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 2008), 57-59; Durmuş, "İbn Ebi'l-İsba'", *TDV*, 19/467.

⁸ Muhammed Zağlûl Sellâm, *el-Edeb fi'l-'asri'l-Eyyûbî*, 541; Hemmûd, *en-Nakd 'inde İbn Ebi'l-İsba' el-Mısırî*, 32-33; Durmuş, "İbn Ebi'l-İsba'", *TDV*, 19/467.

⁹ Hemmûd, *en-Nakd 'inde İbn Ebi'l-İsba' el-Mısırî*, 32-33.

¹⁰ Muhammed Zağlûl Sellâm, *el-Edeb fi'l-'asri'l-Eyyûbî*, 541; Durmuş, "İbn Ebi'l-İsba'", *TDV*, 19/467.

¹¹ Muhammed Zağlûl Sellâm, *el-Edeb fi'l-'asri'l-Eyyûbî*, 541; Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, 1. Baskı (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1989), 3/574; Hıfînî, "Mukaddime". *Bedî'u'l-Kur'ân*, 66; Durmuş, "İbn Ebi'l-İsba'", *TDV*, 19/467.

¹² Hemmûd Hüseyin, *en-Nakd 'inde İbn Ebi'l-İsba' el-Mısırî*, 41.

isimli kitabını yazmıştır.¹³ Yaşadığı dönemin âlimlerini etkileyen ve onları fıkıh, hadis ve *Kur'ân* ilimlerine iten dini eğilime de cevap veren İbn Ebi'l-İsba', dinî ve fikhî esaslara dair *el-Kevâkibud-durriye fi nazmi kavâidi'd-diniyye*¹⁴, i'cazu'l-Kur'ân'la ilgili *el-Burhân fi i'câzi'l-Kur'ân*¹⁵, tefsir ile belagat ilmine dair *el-Havâtiru's-savânih fi esrâri'l-fevâtiḥ*, tefsir ile astronomi bilgileriyle ilgili *el-Kâfile fi te'vîli tilke 'aşere kâmile*, isimli eserleri kaleme almıştır.¹⁶

1.2. Edebi Yönü

1.2.1. Âlimlerin Onun Edebi Yönüyle İlgili Sözlere

İbn Ebi'l-İsba''ın biyografisini veren hemen hemen bütün kaynaklar, onun büyük bir edip ve meşhur bir şair olduğunu kaydetmişlerdir.¹⁷ Onun döneminde yaşayan ve ondan icazet alan İbnu's-Sâbûnî, İbn Ebi'l-İsba''ın yetenekli ve meşhur bir şair olduğunu zikretmiş ve edebiyata dair faydalı eserleri bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁸ Safedî (öl. 764/1363) ile İbn Şâkir el-Kütübî (öl. 764/1363), onun şiir sanatında meşhur bir şair, edebiyat alanında önde gelen bir imam olduğunu belirtmiş ve bu alana dair güzel eserleri bulunduğunu ifade etmişlerdir.¹⁹ İbn Tağrıberdî (öl. 874/1470) ile Süyûtî (öl. 911/1505), onun şiir uzmanlarından biri olduğunu ifade etmiş, edebiyata dair faydalı eserleri mevcut olduğunu beyan etmişlerdir.²⁰ Abdürrahîm el-'Abbâsî (öl. 963/1556) onun şiirde meşhur bir şair, edebiyat alanında imam ve edebiyatla ilgili faydalı eserlere sahip olan bir âlim olduğunu kaydetmiştir.²¹ İskenderiye Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi hocalarından Muhammed Zağlûl Sellâm ise dönemin seçkin âlimlerinden ilim öğrenen İbn Ebi'l-İsba''ın dil ve edebiyat alanında yüksek bir seviyede bir âlim, şiirleri arı olan meşhur bir şair, edebiyat alanında önde gelen bir imam olduğunu ifade etmiştir.²²

1.2.2. Edebi Tenkitçiliği

İbn Ebi'l-İsba', kendisinden önce geçen birçok âlim, edip, şair ve belâğden istifade etmiş ve eserlerinde onlardan nakiller yapmıştır. Onlardan yapmış olduğu bu nakillerden uygun gördüklerini onaylamış, uygun görmediklerini de eleştirmiştir. İbn Ebi'l-İsba', pek çok edip, müfessir, nahiv ve belagat âlimlerine itiraz etmiş ve onlara eleştiriler yöneltmiştir. Onun eleştirileri bunlarla kalmayıp şairleri de kapsamıştır. Onun, *Tahrîru't-Tahbîr* adlı eserinde "Hüsnü'l-ittibâ'" babında, kendi şiiriyle şair İbnü'r-Rûmî'nin, (öl. 283/896) şiiri arasında yapmış

¹³ Bk. İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musanifin*, (Beirut: Dâru İhyâi'l-Turâsi'l-'Arabî, 1951), 1/585; Hıfî, "Mukaddime". *Tahrîru't-Tahbîr*, 50-52; Hıfî, "Mukaddime", *Bedî'u'l-Kur'ân*, 66.

¹⁴ Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 1, Baskı (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 2/172.

¹⁵ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 2/172; Hayrüdîn ez-Zirikî, *el-A'lâm*, 7. Baskı (Beirut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 4/30; Âdil Nüveyhid, *Mu'cemü'l-müfessirin min sadri'l-İslâm hetta'l-'asri'l-hâdir*, 1. Baskı (Lübnan: Muessesetu Nüveyhid es-Sekâfiyye li't-Te'lîf ve't-Tercüme ve'n-Neşr, 1983), 1/290.

¹⁶ Bk. Hıfî, "Mukaddime", *Tahrîru't-Tahbîr*, 50-52; Hıfî, "Mukaddime", *Bedî'u'l-Kur'ân*, 66.

¹⁷ Bk. Ebü'l-'Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. 'Alî b. 'Abdilkâdir el-Makrizî, *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mülûk*, thk. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ, 1. Baskı (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 1/491; İbnu's-Sâbûnî, *et-Tekmile*, 13-14; Muhammed Zağlûl Sellâm, *el-Edeb fi'l-'asri'l-Eyyûbî*, 541-545; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 19/5; Kutubî, *Fevâtü'l-vefeyât*, 2/363-364; Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 7/37; 'Abdürrahîm el-'Abbâsî, *Me'âhidü't-tansîs*, 4/180; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr*, 7/347-348.

¹⁸ İbnu's-Sâbûnî, *et-Tekmile*, 13.

¹⁹ Safedî, *el-Vâfi*, 19: 5; Kutubî, *Fevâtü'l-vefeyât*, 2/364; a.mlf., *'Uyûnu't-Tevâriḥ*, thk. Faysal es-Sâmur - Nebîle 'Abdulmun'im el-Vedûd, (Irak: Dâru'r-Reşid li'n-Neşr, 1980), 20/95.

²⁰ Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 7/37; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdare*, 1/567.

²¹ Abdürrahîm el-'Abbâsî, *Me'âhidü't-tansîs*, 4/180.

²² Muhammed Zağlûl Sellâm, *el-Edeb fi'l-'asri'l-Eyyûbî*, 541.

olduğu karşılaştırma bunun en bariz örneğidir. Nitekim Ebi'l-İsba', söz konusu eserinde İbnü'r-Rûmî'ye ait basit bahrinden olan:

سَدَّ السَّدَادُ فَمَيَّ عَمَّا يَرِيْبِكُمْ لَكِنَّ فَمَّ الْحَالِ مَنِّي عَيْرٌ مَسْدُودٍ

“Doğruluk, sizi zora düşürecek ağzımı kapatmıştır. Fakat benim hal dilim kapanmamıştır”

beytiyle kendisinin bu beyte tabi olarak nazmetmiş olduğu kâmil bahrinden olan:

هَبْنِي سَكْتُ أَمَا لِسَانُ ضَرُورَتِي أَهَجَى لِكُلِّ مُفَصِّرٍ عَنِّ مَنْطِقِي

“Benim sustuğumu san fakat hacet dilim, sözümü ihmal eden herkesi daha fazla hiciv eder”

beytini karşılaştırmıştır.²³

İbn Ebi'l-İsba', bu iki şiiri birbiriyle karşılaştırırken edebi tenkide dair çok önemli değerlendirmeler yapmış, İbnü'r-Rûmî'nin söz konusu beytinde lafızları güzelleştiren toplam on dört edebi sanatın yer aldığını zikretmiş ve onları şöyle sıralamıştır: Tefsîr, istidrâk, isti'âre, tasdir, temsîl, müsâvât, itilâf, irdâf, itâb, fahr, iftinân, ta'lîk, idmâc, ta'attuf ve tehzîb.²⁴

İbn Ebi'l-İsba', İbnü'r-Rûmî'nin bu beytine karşı, kendisinin nazmetmiş olduğu söz konusu beytinde ise lafızları güzelleştiren toplam on yedi edebi sanatın yer aldığını ifade etmiş ve onları şu şekilde sıralamıştır: Mutâbaka, isti'âre, mübâлага, tekmîl, tefsîr, temkîn, müsâvât, itilâf, îcâz, îdâh, hüsnü'l-beyân, tehzîb, hüsnü'l-ittibâ, ibdâ', el- mezhebü'l- kelâmî, insicâm, terşîh ve temkîn. İbn Ebi'l-İsba', şiirinde yer alan bu edebi sanatları serdettikten sonra söz konusu şiirin üç edebi sanatla İbnü'r-Rûmî'nin mezkûr şiirini geçtiğini ifade etmiş ve bu nedenle nazmetmiş olduğu söz konusu beytinin onun beytinden daha üstün olduğunu beyan etmiştir.²⁵

İbn Ebi'l-İsba''ın, söz konusu iki şiirle ilgili yaptığı tahlil ve analizlerine bakıldığında onun bu şiirlerle ilgili geniş bir inceleme ve uzun bir değerlendirme yaptığı görülmektedir. Fakat onun bu değerlendirme esnasında söz konusu şiirlerle ilgili yaptığı edebi tenkidinde Arap şiir tenkidinin genel esaslarından daha çok, döneminde şiirlerde rağbet gören ve revaçta olan bedî sanatlarına dayandığı ve onlara vurgu yaptığı görülmektedir. Dolayısıyla onun bu iki şiirde yer alan unsurlarla ilgili yaptığı tenkit ve değerlendirmelerinin çıkış noktasının bedî ilminin edebi sanatları olduğu müşahede edilmektedir. Oysa şiirler arasında yapılacak karşılaştırma ve muvazenelerde ve anlarla ilgili ortaya konulacak tenkit ve değerlendirmelerde böyle sınırlı bazı esaslarla iktifa etmek yerine, onlarla birlikte münekkitler nezdinde kabul gören şiirlerin lafız ve anlamları, vezin ve kafiye ve gramer kaidelerine uygunluğu gibi genel ölçüt ve esaslara riayet etmek daha doğru olacaktır.

İbn Ebi'l-İsba', şairleri tenkit ettiği gibi belagat âlimlerini de tenkit etmiş ve onların görüşlerine eleştiriler yöneltmiştir. Kudâme b. Ca'fer, (öl. 337/948) İbn Sinân el-Hafâcî, (öl. 446/1073) Zemahşerî (öl. 538/1144), Fahreddîn er-Râzî, (öl. 606/1210) Âmidî (öl. 631/1233) ve Ziyâüddîn İbnü'l-Esîr, (öl. 637/1239) onun tenkitlerine hedef olan âlimlerden bazılarıdır.²⁶ Örneğin İbn Ebi'l-İsba', Tahrîru't-tahbîr'de “İtilâfu'l-lafzi ma'a'l-ma'nâ” konusunu ele alırken, Kudâme b. Ca'fer'in, bu konuyu müstakil olarak zikrettiğini fakat onu izah etmediğini

²³ İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 483.

²⁴ İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 483-486.

²⁵ İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-tahbîr*, 483-486.

²⁶ Bk. İbn Ebi'l-İsba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, 196-197, 331-333; a.mlf., *Tahrîru't-Tahbîr*, 111, 194, 369-370, 396-397.

belirtmiştir. Âmidî'nin ise bu konuyu uzun uzadıya şerh ettiğini ifade etmiş fakat onun sözleri bu konuyu tam izah etmede yetersiz kaldığını beyan etmiştir.²⁷

Onun tenkit ettiği âlimlerden biri de Âmidî'dir. Nitekim İbn Ebi'l-İsba', Ebî Temmâm'ın (öl. 231/846) tavîl bahrinden olan:

مَهَا الْوَحْشُ إِلَّا أَنْ هَاتَا أَوَانَسُ قَنَا الْحَطَّ إِلَّا أَنْ تَلَّكَ ذَوَابِلُ

“ (O kadınlar) vahşi ineklere benziyorlar ancak onlar (kadınlar) uysal, cana yakın ve sevimlidirler. Onlar Hatt (Bahreyn'de bulunan bir yerin adı) mızraklarına benziyorlar fakat bunlar (mızraklar) kurumuşlardır.”

şiiirini geniş bir şekilde ele alıp tahlil ettikten sonra Âmidî'nin, mızrakların yumuşak olduklarından dolayı ذَوَابِلُ ile isimlendirildiklerini zikretmiş ve Ebî Temmâm'ın, bu şiiirinde kadınlarda endam esnekliği yok saydığı için hata yaptığını iddia etmiştir. İbn Ebi'l-İsba', onun bu iddiasına yer verdikten sonra Araplar'ın, ذَابِلُ sözcüğünü suyu kurumuş anlamında olan bir kelime olarak kullandıklarını ifade etmiş ve bu nedenle Âmidî'nin söz konusu iddiasında hatalı olduğunu belirtmiş ve sebeple onu tenkit etmiştir. Bunun ardından da Ebî Temmâm'ın Arap dili ve edebiyatında Âmidî'den daha üstün ve derin bir âlim olduğunu belirtmiş ve bunun herkes tarafından bilinen bir gerçek olduğunu ifade etmiştir.²⁸ Ancak İbn Ebi'l-İsba', burada neye dayanarak ve hangi ölçülerle Ebî Temmâm'ın, Arap dili ve edebiyatında Âmidî'den daha üstün ve derin bir âlim olduğunu belirtmemiş ve buna dair her hangi bir delil de zikretmemiştir.

Onun tenkit ettiği âlimlerden biri de Hafâcî'dir. Nitekim İbn Ebi'l-İsba', İmruülkays'ın (öl. 540?) tavîl bahrinden olan:

وَصِرْنَا إِلَى الْحَسَنِ وَرَقَى كَلَامُنَا وَرَضْتُ فَدَلَّتْ صَعْبَةً أَيْ إِذْ لَالٍ

“Onunla olan durumumuz iyiye dönuştü ve aramızdaki sözler yumuşadı ve ben (aramızda var olan) zorluğu yendikten sonra o da boyun eğdi”

şiiirini ele alıp tahlil ederken Ebî Hişâm'ın, onun bu şiiirinin haşv yani gereksiz ve anlamsız olan “صَعْبَةً” kelimesini içerdiği için kusurlu bir şiiir olduğu söylediğini belirtmiş ve Hafâcî'nin ise Ebî Hişâm'ın söz konusu şiiirle ilgili yaptığı bu eleştirisinin yerinde olmadığını iddia ettiğini ve onu en kötü sözlerle sövdüğünü nakletmiştir. el-Hafâcî'yi sert bir şekilde eleştiren İbn Ebi'l-İsba', Ebî Hişâm'ın söz konusu şiiirle ilgili yaptığı bu tenkidinin yerinde ve doğru olduğunu ifade etmiş ve bunu güçlü delillerle ispat etmeye çalışmıştır.²⁹

İbn Ebi'l-İsba'ın kimi zaman kendi şiiirlerini de tenkit ettiği olmuştur. Örneğin o, *Tahrîru't-Tahbîr*'de “Hüsnü'l-beyân” konusunu ele alıp şerh ve tahlil ederken, konuyla alakalı olan Ebü'l-Atâhiye'nin (öl. 210/825):

يَضْطَرُّ الْخَوْفُ وَالرَّجَاءُ إِذَا حَرَّكَ مُوسَى الْقَضِيبَ أَوْ فَكَّرَ

²⁷ İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 194.

²⁸ İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 369-370.

²⁹ İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 396-397.

“Musa (halife) elindeki kamçıyı salladığında veya başını eğip düşündüğünde insanların kalplerine korku ve ümit sarar”

şiiriyle kendisinin nazmetmiş olduğu:

بِكَمِّيهِ نَفْعُ الْعَالَمِينَ وَضُرُّهُمْ فَتُعْمَى لِيذَى حُسْنَى وَتُؤَسَى لِحَرَمِ

“İnsanların çıkar ve zararı onun (halifenin) eliyledir. İyilik sahibine mutluluk, mutsuzluk ise kötülük yapana olsun.”

şiiri birbiriyle mukayese etmiştir. Bu iki şiir arasında yapmış olduğu mukayese ve değerlendirme sonucunda Ebü'l-'Atâhiye ait olan bu şiirin, şairin merakını daha güzel ifadelerle beyan ettiğini kaydetmiş ve kendisine ait olan söz konusu şiirin ise konuya dair orta seviyeli bir şahit olduğunu belirtmiştir.³⁰

1.2.3. Şairliği

İbn Ebi'l-İsba''ın hal tercümesini veren hemen hemen bütün kaynaklar, onun şairliğine vurgu yapmış ve onun meşhur bir şair olduğunu kaydetmişlerdir.³¹ Övgü, hiciv, içki, aşk ve züht başta olmak üzere şiirin bütün dallarında şiir söyleyen İbn Ebi'l-İsba''ın nazmetmiş olduğu şiirlerinden sadece bir kısmı gönümüze ulaşmıştır. Gönümüze ulaşan bu şiirlerinden bir bölümü eserlerinde, bir bölümü de edebiyat ve tabakat kitaplarında parçalar halinde yer almıştır.³²

İbn Ebi'l-İsba''ın şiirlerini iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci kısmı, methiyelerinde, çeşitli münasebetlerde, şairlerle olan söyleyişlerinde, ağıt, vasıf ve hiciv gibi klasik şiirlerin işlendiği konularda söylemiş olduğu şiirlerdir. İkinci kısmı ise Hz. Peygamber (a.s), dört halife ve ehl-i beyt hakkında nazmetmiş olduğu kasidelerdir. Bu tür şiirlerini *Sihâhu'l-medâ'ih* olarak adlandırdığı divanında toplamıştır. İbn Ebi'l-İsba', el-Melikü'l-Muzaffer başta olmak üzere dönemin yöneticileri hakkında da çeşitli methiyeler düzenlemiş ve kasideler yazmıştır.³³ Şiirlerini okuyan kişi, onun şiirlerinde estetik ve güzelliğine önem veren, fikir ve düşüncelerini hayal ile buluşturan, doğa ve tabiat tasvirleriyle öne çıkan, kalbi ile gözlerinin hayat ve sanatın güzellikleriyle dolmuş olan bir şair olduğunu görecektir. Hayattan iktisap etmiş olduğu bu manevi güzellikleri, şiirlerinde seçmiş olduğu güzel lafızlarla örmeye çalışmıştır. Şiirlerinde açık ve anlaşılır sözleri seçmiş, harika ve muhteşem renkleri tercih etmiş olan İbn Ebi'l-İsba', şiirlerini bed'î ilminin edebi sanatlarıyla donatmıştır.³⁴

İbn Ebi'l-İsba', şiir söylemek ve onu tenkit etmekle yetinmemiştir. Bununla birlikte şiir söylemek isteyen şairlere bazı tavsiyelerde bulunmuş, şiir nazmetmenin yol ve yöntemlerini belirtmiş ve güzel şiirler için belli ölçüt ve standartlar koymuştur. Nitekim o, şiir söylemek isteyen şaire, nazmetmek istediği şiirlerin lafızlarından önce anlamlarını, beyitlerinden önce

³⁰ İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 491-492.

³¹ Bk. Makrizî, *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mülûk*, 1/491; İbnü's-Sâbüni, *et-Tekmilê*, 13-14; Muhammed Zağlûl Sellâm, *el-Edeb fi'l-'asri'l-Eyyûbi*, 541-545; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 19/5; Kutubî, *Fevâtu'l-vefeyât*, 2/363-364; Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 7/37; 'Abdürrahîm el-'Abbâsî, *Me'âhidü't-tansîs*, 4/180; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-epsâr*, 7/347-348.

³² Muhammed Zağlûl Sellâm, *el-Edeb fi'l-'asri'l-Eyyûbi*, 541-545; Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, 3/574; Durmuş, “İbn Ebi'l-İsba'”, *TDV*, 19/467.

³³ Muhammed Zağlûl Sellâm, *el-Edeb fi'l-'asri'l-Eyyûbi*, 541-545; Hıfî, “Mukaddime”, *Tahrîru't-Tahbîr*, 31; Hıfî, “Mukaddime”, *Bed'î'u'l-Kur'ân*, 82; Durmuş, “İbn Ebi'l-İsba'”, *TDV*, 19/467.

³⁴ Hıfî, “Mukaddime”, *Tahrîru't-Tahbîr*, 27; Hıfî, “Mukaddime”, *Bed'î'u'l-Kur'ân*, 78.

kafiyelerini tespit etmesini tavsiye etmiştir. Şairden, kendi düşüncesini belli bir vezin veya kafiyeyle zorlamamasını istemiş, kötü, zor, kerih ve çirkin sözlerin yerine iyi, kolay, tatlı ve güzel sözleri tercih etmesini talep etmiştir. Bıkma ve usanma esnasında şiirin söylenmemesi, kızgınlık durumunda kelamın oluşturulmamasını tavsiye etmiştir. Nitekim ona göre bu durumlarda nazmedilen çok sözler az görülür, iyi lafızlar da kötü olur. Fikir ve düşünceler, su kaynaklarına benzerler, yumuşak muameleyle toplanır, zorlamayla göçüp giderler. İbn Ebi'l-İsba', fikir ve düşüncelerin sonuçları, bir şimşek parıltısı ve göz kırpması gibi kısa sürdüklerinden ötürü şairden, aklına gelen manaları yazmasını, fikrinde zuhur eden faydaları kaydetmesini talep etmiştir.³⁵

İbn Ebi'l-İsba''ın eserlerini tahkik eden Hıfñî, onu yaşadığı dönemin öncü şairlerinden biri saymakla birlikte şiirlerinin akıcılıktan yoksun olduğunu zikretmiş ve onun, şiirlerinde edebi zevkten daha çok bedî' ilminin edebi sanatlarına dayandığını belirtmiş ve bu sebeple onun büyük şairlerin seviyesine ulaşmadığını söylemiştir.³⁶

Tasvir, övgü, hiciv, aşk ve züht başta olmak üzere şiirin bütün dallarında şiir nazmetmiş olan İbn Ebi'l-İsba', siyah bir atı, tavîl bahrinden olan şu beyitleriyle tasvir etmiştir³⁷:

وَأَدَّاهُمْ جَارَى الشَّمْسِ فِي مِثْلِ لَوْنِهِ مِنْ الْمَغْرِبِ الْأَقْصَى إِلَى جَانِبِ الشَّرْقِ
فَوَائِي إِلَيْهِ قَبْلَهَا مُتَمَهَّلًا فَأَعْطَاهُ مِنْ أَنْوَارِهِ فَصَبَّ السَّبْقِ

“O siyah at, teninin benzerinde uzak batıdan doğu tarafına kadar güneşle yarıştı.

(At), yavaş gittiği halde ondan (güneşten) önce doğu tarafına ulaştı ve doğu, kendi parıltılarından olan yarış bayrağını ona takdim etti”

İbn Ebi'l-İsba''ın tavîl bahrinden olan şu beyitleri ise aşka dair nazmetmiş olduğu şiirlerinden bazılarıdır³⁸:

تَصَدَّقْ بِوَصْلِ إِنْ دَمَعِي سَائِلٌ وَرَوْدُ فُؤَادِي نَظْرَةٌ فَهُوَ رَاجِلٌ
فَخَدُّكَ مَوْجُودٌ بِهِ الرِّبُّ وَالغَيْىَ وَ حُسْنُكَ مَعْدُومٌ لَدَيْهِ مُمَائِلٌ
أَيَا قَمْرًا مِنْ حُسْنٍ وَحَتَّتِهِ لَنَا وَ ظِلٌّ عِذَارِيهِ ، الضَّحَى وَالْأَصَائِلُ
تَنَقَّلْتُ مِنْ طَرْفِ لِقْلَبٍ مَعَ التَّدَى وَ هَاتِيكَ لِبَدْرِ التَّمَامِ مَنَارِلُ

Şair maşukuna hitaben:

“Vuslat ile ihsanda bulun, benim gözyaşım akıyor. Gönlüme bir nazar bağışla zira o, yolcudur.

Yanağında iyilik ve zenginlik vardır ve sende olan güzelliğin benzeri yoktur.

³⁵ İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 412-413.

³⁶ Hıfñî, “Mukaddime”, *Tahrîru't-Tahbîr*, 35; Hıfñî, “Mukaddime”, *Bedî'u'l-Kur'ân*, 86; Hemmûd, *en-Nakd 'inde İbn Ebi'l-İsba' el-Mısrî*, 37.

³⁷ Abdürrahîm el-'Abbâsî, *Me'âhidü't-tansîs*, 4/181; Hıfñî, “Mukaddime”, *Tahrîru't-Tahbîr*, 28; Hıfñî, “Mukaddime”, *Bedî'u'l-Kur'ân*, 79.

³⁸ Kutubî, ‘*Uyûnü't-tavârih*, 20/96-97; a.mlf., *Fevâtu'l-vefeyât*, 2/363; Hıfñî, “Mukaddime”, *Tahrîru't-Tahbîr*, 29; Hıfñî, “Mukaddime”, *Bedî'u'l-Kur'ân*, 80.

Ey ay! Onun (maşukun) yanağındaki güzelliğinden ve yüzünün her iki tarafında ilk çıkan sakalının gölgesinden, kuşluk ve akşam vakitleri, ıslak olan göze ters dönmüştür ve bunlar, dolunayın menzilleridir.”

Şair, yaşadığı dönemin yöneticilerinden Melikü'l-Eşref'i (öl. 635/1237) tavîl bahrinden olan şu beyitlerle övmüştür³⁹:

فَصَحَّتِ الْحَيَا وَ الْبَحْرُ جُوداً فَقَدْ بَكَى أَلْ حَيَا مِنْ حَيَاءِ مِنْكَ وَ التَّطَمَّ الْبَحْرُ
عُيُونٌ مَعَانِيهَا صِحَاخٌ وَ أَعْيُنُ أَلْ مَلَا حِ مَرَا ضٌ ، فِي لَوَا حِ ظْهَآ كَسْرٌ
هِيَ السَّحْرُ فَأَعْجَبَ لَامِرِيَّ جَاءَ يَبْتَعِي عَوَاطِفَ مِنْ مُوسَى وَ صُنْعُهُ السَّحْرُ

“Yağmur ile deniz bir mertliği açığa vurdu, sende olan hayâdan yağmur ağıladı ve deniz dalgalandı. Doğru gören gözler vardır. Denizcilerin gözleri ise sorunludur, bakışlarında kırılma bulunmaktadır. O, (duyguları) sihir gibidir, Musa’dan şefkat dileyen kişiye hayret et, onun işi sihir gibidir.”

İbn Ebi'l-İsba', züht ve tasavvufa dair hafif bahrinden olan şu şiirleri söylemiştir⁴⁰:

مَنْ يَذُمُّ الدُّنْيَا بِظُلْمٍ فَإِنِّي بِطَرِيقِ الْإِنصَافِ أَنِّي عَلَيْهَا
وَعَظَمْنَا بِكُلِّ شَيْءٍ لَوْ أَنَا حِينَ جَادَتْ بِالْوَعْظِ مِنْ مُصْطَفَيْهَا
نَصَحْتَنَا فَلَمْ نَرِ النَّصْحَ نُصْحًا حِينَ أَبَدَتْ لِأَهْلِهَا مَا لَدَيْهَا
أَعْلَمْنَا أَنَّ الْمَالَ يَقِينَا لِلْبَلَى حِينَ جَدَّدَتْ عَصْرِيهَا

“Kim haksızlıkla dünyayı kötülere şüphesiz ben onu (dünyayı) insaf yoluyla överim.

Dünya, sahip olduğu her şeyle bize öğüt vermiştir eğer biz o, bolca öğüt verdiğinde, onun seçkinlerinden olsaydık.

Dünya, bize öğüt vermiş fakat biz, onun yanında olanları kendi ehli için izhar ederken, öğütlerini öğüt olarak görmedik.

O, çağlarını yenilerken sonucun kesinlikle çürüme olduğunu bize bildirmiştir.”

O, Nabatlı bir Yahudi'yi ise tavîl bahrinden olan şu beyitlerle hiciv etmiştir⁴¹:

رَأَيْتُ أَبَا الْحَيْرِ الْيَهُودِيَّ مُمَسِكَاً بِقَارُورَةٍ كَالْوَرَسِ رَاقٍ حَلِيبِهَا
وَ قَدْ رَشَّ مِنْهَا فَوْقَ صَفْحَةٍ وَجْهَهُ وَقَالَ لَقَدْ أَحْيَا فُؤَادِي طِيبِهَا
فَقُلْتُ لَهُ مَا هَذِهِ قَالَ بَوْلَةٌ لِأَسْوَدَ يَشْفِي الدَّاءَ مِنِّي فَضِيْبِهَا

“Ebü'l-Hayr adındaki Yahudi'yi, elinde sütü taşımış kırmızı boyanın bitkisine benzer bir bardak bulunurken gördüm.

O, bardağın içindekinden yüzüne serpmiş ve onun kokusu günlümü ihya etti demiştir.

³⁹ Abdürrahîm el-'Abbâsî, *Me'âhidü't-tansîs*, 4/180; Hıfînî, “Mukaddime”, *Tahrîru't-Tahbîr*, 31; Hıfînî, “Mukaddime”, *Bedî'u'l-Kur'ân*, 81-82.

⁴⁰ Kutubî, *Fevâtu'l-vefeyât*, 2/364; Hıfînî, “Mukaddime”, *Tahrîru't-Tahbîr*, 32; Hıfînî, “Mukaddime”, *Bedî'u'l-Kur'ân*, 83.

⁴¹ Kutubî, *Fevâtu'l-vefeyât*, 2/364; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 384; Hıfînî, “Mukaddime”, *Bedî'u'l-Kur'ân*, 85.

Ben ona, bunun ne olduğunu sordum o, bunun bir siyahinin idrardır dedi ve onun penisinin de kendisinde olan hastalığa şifa olduğunu ifade etti.”

1.3. Belağî Yönü

Belagat alanında derin bir âlim olan İbn Ebi'l-İsba', özellikle belagatın bir alt dalı olan bedî' ilminde meşhur olmuştur. Bu nedenle burada daha çok onun bedî' ilminde sahip olduğu kudret ve yere dikkat çekilecektir.

1.3.1. Bedî' İlmindeki Yeri

Bedî' ilminde önemli bir yere sahip olan İbn Ebi'l-İsba', kendisinden önce yaşayan belagat ilminin önde gelen âlimlerinden olan Câhiz, (öl. 255/869) İbnü'l-Mu'tez, (öl. 296/908) Kudâme b. Ca'fer, er-Rummânî, (öl. 384/994) Ebû Hilâl el-Askerî, (öl. 400/1009) İbn Reşik el-Kayrevânî, (öl. 456/1064) İbn Sinân el-Hafâcî, Abdülkâhir el-Cürçânî (öl. 471/1078) ve Fahreddîn er-Râzî'den (öl. 606/1210) ciddi bir şekilde etkilendiği gibi kendisinden sonra gelen birçok âlim, edip ve belîğ üzerinde büyük izler bırakmıştır. Kimi âlimler tarafından Mısır'ın tek edip ve belîği olarak kabul edilen İbn Ebi'l-İsba', bedî' ilmine dair önemli eserler ortaya koymuştur. Onun belagatı dair telif ettiği *Tahrîru't-Tahbîr*, *Bedî'u'l-Kur'ân* ve *el-Havâtiru's-savânih* değerli eserleri de onun bu ilimde derin bir âlim olduğunu göstermektedir.⁴² Nitekim İbn Ebi'l-İsba', bu eserlerinde yüzden fazla edebi sanat türüne yer vermiştir. Yer vermiş olduğu bu sanat türlerini, anlamlarına uygun bir şekilde tarif etmiş, kendisinden önce geçen âlimlerin tanımlarını ele alıp tartışmış, uzlaştırması mümkün olan görüşleri uzlaştırmaya çalışmış ve anlamlarına uygun olmayan tanımları değiştirmiştir. Aralarında benzerlik olan edebi sanatları birbirinden ayırmış ve bunun ardından da zikretmiş olduğu bu edebi sanat türleri, *Kur'ân* ve hadisten, şiir ve nesirden getirdiği örneklerle açıklamaya çalışmıştır.⁴³

Onun bedî' ilmine dair yazmış olduğu en hacimli eseri *Tahrîru't-Tahbîr* adlı kitabıdır. Müellif, bu kitabını üç bölüme ayırmıştır. Birinci bölümde, asli sanatlar olarak nitelendirdiği ve on yedisi İbnü'l-Mu'tez'in, on üçü Kudâme b. Ca'fer'in tanımladığı toplam otuz edebi sanatı ele alıp incelemiştir. İkinci bölümde, bu iki âlimin zamanından müellifin dönemine kadar ortaya çıkan ve ferî sanatlar olarak adlandırdığı toplam atmış beş edebi sanatı ele almıştır. Eserin üçünü bölümünde ise müellifin kendi buluşu olan otuz sanattan bahsetmiştir. İbn Ebi'l-İsba''ın belagat ilmine dair çalışmaları, bedî' ilminin edebi sanatlarını bir araya getirmekle kalmamış, onları tenkit etmeye çalışmış ve âlimler tarafından bu sanatlara verilen adlardan beğenmediklerini veya ıstılahlarına muhalif gördüklerini değiştirmiştir. Örneğin müellif, Ecdâbî'nin, (öl. 470/1077) “tesbîğ” ile “teşrî” olarak adlandırdığı bedi sanatların isimlerini değiştirmiş, ilkinin “teşâbühü'l-etrâf”, ikincisini ise “tev'em” ile isimlendirmiştir.⁴⁴

İbn Ebi'l-İsba''ın, *Kur'ân*'da geçen bedî' sanat türlerini açıklamak amacıyla telif etmiş olduğu *Bedî'u'l-Kur'ân* adlı eseri de onun bedî' ilminde sahip olduğu yer ve kudretini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Nitekim onun, *Tahrîru't-Tahbîr* adlı kitabından ihtisar etmiş olduğu bu eserinde, yüz dokuz bedî' sanat türünü zikretmiş ve onları geniş bir şekilde ele alıp

⁴² Bk. İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebâr*, 7/347-353; Hıfînî, “Mukaddime”, *Tahrîru't-Tahbîr*; Hıfînî, “Mukaddime”, *Bedî'u'l-Kur'ân*.

⁴³ Bk. İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*; a.mlf., *Bedî'u'l-Kur'ân*.

⁴⁴ Bk. Hıfînî, “Mukaddime”, *Tahrîru't-Tahbîr*; Hıfînî, “Mukaddime”, *Bedî'u'l-Kur'ân*; Durmuş, “İbn Ebi'l-İsba'”, TDV, 19/467.

incelemiştir.⁴⁵ İbn Ebi'l-İsba'ın, bu eserinin muhtelif yerlerinde, *Kur'ân-ı Kerîm*'in bir kaç lafzından birçok bedî' sanat türünü çıkarmış olması, onun bedî' ilminde derin bir âlim olduğunu göstermektedir.

Örneğin o,

لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ

“(Fakat Allah, olacak bir işi (mü'minlerin zaferini) gerçekleştirmek için böyle yaptı ki) ölen açık bir delille ölsün, yaşayan da açık bir delille yaşasın”⁴⁶

ayeti belagat yönünden ele alıp incelerken, onda yer alan ifadelerde îcâz, terşîh, irdâf, temsîl, mukârene, istidrâk, idmâc, îdâh, tehzîb, ta'lîl, tenkît, musâvât, hüsnü'n-nasak ve hüsnü'l-beyân olmak üzere on dört edebi sanatın mevcut olduğunu belirtmiştir.⁴⁷

Müellif, söz konusu eserinde bedî' ilminin edebi sanat türlerinden “İbda” sanatını ele alırken, on yedi lafızdan oluşan:

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْبَلِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَفُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

“Ey yeryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu” denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cûdî'ye oturdu ve “Zalimler topluluğu, Allah'ın rahmetinden uzak olsun!” denildi.”⁴⁸

ayetinden yirmi bir edebi sanat türünü istinbat ettiğini kaydetmiş ve onları şöyle sıralamıştır: Münâsebet, mütâbaka, istiare, mecâz, işâret, irdâf, temsîl, ta'lîl, sıhhatu't-taksîm, ihtirâs, infisâl, müsâvât, hüsnü'n-nasak, itilâf, îcâz, teshîm, tehzîb, hüsnü'l-beyân, temkîn, insicâm ve ibdâ' sanatıdır.⁴⁹

İbn Ebi'l-İsba', kendisinden önce geçen âlimler tarafından keşfedilen bedî' ilminin sanat türlerini usûl ile furû' olarak adlandırmıştır. İbnü'l- Mu'tez ile Kudâme b. Ca'fer tarafından tanımlanan bedî' ilminin sanat türlerini usûl, onların zamanından müellifin dönemine kadar oluşan edebi sanat türlerini ise furû' olarak isimlendirmiştir. Müellif, önceki âlimlerin yöntemlerine göre kendisinin de otuz bedî' sanat türünü keşfettiğini ifade etmiş ve bunlarla iktifa etmesinin sebep ve hikmetini de keşfetmiş olduğu edebi sanatların sayısının usûl türlerinin sayısı ile aynı olmakla açıklamıştır.⁵⁰ İbn Ebi'l-İsba', bulmuş olduğu edebi sanat türlerinin ise şunlar olduğunu ifade etmiştir: Tahyîr, tedbîc, temzîc, istiksâ', bast, el-hicâ' fî ma'radi'l-medh, 'unvân, îdâh, teşkîk, ferâid, hîde ve intikâl, şemâte, tehekkün, tendîr, el-iscâl ba'de'l-müğâlata, ilğâz ve ta'miyye, tasarruf, nezâhet, teslîm, iftinân, murâca'at, selb ve îcâb, ibhâm, el-kavl bi'l-mûceb, hasru'l-cüz'î ve ilhâkuhu bi'l-küllî, mukârene, munâkada, infisâl, ibdâ' ve hüsnü'l-hâtîme'dir.⁵¹ Ancak İbn Ebi'l-İsba'ın eserlerini tahkik eden Hifnî, onun keşfetmiş olduğunu sandığı bu edebi sanatlardan on dört tanesinin kendisinden önce geçen

⁴⁵ Bk. Hifnî, “Mukaddime”, *Tahrîru't-Tahbîr*; Hifnî, “Mukaddime”, *Bedî'u'l-Kur'ân*; Durmuş, “İbn Ebi'l-İsba'”, *TDV*, 19/467.

⁴⁶ el-Enfâl, 8/42.

⁴⁷ İbn Ebi'l-İsba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, 121.

⁴⁸ el-Hûd, 11/ 44.

⁴⁹ İbn Ebi'l-İsba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, 340-343.

⁵⁰ Hifnî, “Mukaddime”, *Tahrîru't-Tahbîr*, 56; Mustafa Aydın, “İbn Ebi'l-İsbâ' ve bedî' ilmindeki yeri”, *İstanbul Üniversitesi Yayınevi Darulfunun İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2018), 309-341.

⁵¹ İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 94-95.

âlimler tarafından bulunduğunu belirtmiş ve bu sanatlardan sadece on altısının kendisine ait olduğunu ifade etmiştir.⁵²

1.3.2. Edebi Sanatlarla Kur'ân İ'câzını İspat Etmesi

İbn Ebi'l-İsba''ın i'câzu'l-Kur'ân'a dair görüş ve yaklaşımıyla ilgili bilgi vermeden önce i'câzu'l-Kur'ân meselesiyle ilgili kısa bir bilgi verilecektir. İ'câzu'l-Kur'ân meselesi müelliften önce birçok âlim tarafından ele alınmıştır. Fakat bu meseleyle ilgili yapılan çalışmalar, ilk başta daha çok Hz. Peygamber'in (a.s) nübüvvetini ispat etmek amacıyla yapılmış ve ona dair bilgiler kelimeler, dilciler ve müfessirlerin eserlerinde dağınık bir şekilde yer almıştır.⁵³

İ'câzu'l-Kur'ân ekseninde yapılan ilk sistemli çalışmalar, Câhiz başta olmak üzere mutezile ekolünün bilginleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu ekole mensup âlimler, İslâm inancına ve Kur'ân'a yönelik ortaya atılan batıl düşünce ve iddiaları çürütmek ve Hz. Peygamber'in (a.s) nübüvvetini ve Kur'ân başta olmak üzere onun mucizelerini ispat etmek amacıyla Kur'ân'ın i'câzıyla ilgili büyük çabalar sarf etmiş ve bu konuya önemli katkılar sağlamışlardır. Nitekim bu ekolün önlü bilginlerinden olan Câhiz, insanların Kur'ân'ın benzeri bir kitabı getirme gücüne sahip olduklarını fakat Allah tarafından engellendiklerini iddia edenlere karşı, Kur'ân'ın nazım ve üslubuyla ilgili bir eser telif etmiş ve bu eserinde Kur'ân'ın sahip olduğu olağan üstü nazım ve üslubuyla, harika terkip ve telifiyle mu'ciz bir kitap olduğunu beyan etmiştir.⁵⁴ Mutezilenin Kur'ân i'câzına dair yaklaşımı, Kur'ân'ın benzeri insanlar tarafından getirilebilirdi fakat bu Allah tarafından engellenmiştir anlamına gelen "sarfe" düşüncesiyle başlamış, Câhiz'in nazım teorisine son bulmuştur.⁵⁵

Mutezileyle birlikte çoğu nahiv ve dil âlimlerinden oluşan tefsirciler de i'câz meselesine ihtimam göstermiş, Mecâzu'l-Kur'ân, Ma'âni'l-Kur'ân, Müteşâbihü'l-Kur'ân ve Müşkilü'l-Kur'ân gibi adlarla değerli eserler ortaya koymuş ve bu eserleriyle Kur'ân i'câzına katkıda bulunmuşlardır. Zamanla İslâm medeniyetinin genişlemesiyle birlikte tefsirciler, Kur'ân'ın beyanı ve edebi sanatları bağlamında daha ileri bir safhaya ulaşmışlardır.⁵⁶

İbn Ebi'l-İsba''tan önce belagat ilminin önde gelen âlimlerinden Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Vâsıtî (öl. 306/919), Ebû Hasan Alî b. İsâ er-Rummânî (öl. 384/994), Hammâd b. İbrâhîm el-Hattâbî (öl. 388/998) ve Ebû Hilâl el-'Askerî (öl. 400/1009) gibi âlimler, Kur'ân i'câzını edebi sanatlarla ispat etmeye çalışmışlardır. Fakat el-Bâkılânî lakabıyla meşhur olan Kâdî Ebû Bekr b. Muhammed b. et-Tayyib (öl. 403/1013) ile Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078) buna karşı çıkmışlardır.⁵⁷ Nitekim el-Bâkılânî, şairlerin şiirlerinde ve kâtiplerin nesirlerinde bedî' sanatları mevcut olduğundan dolayı Kur'ân i'câzını bedî' ilminin edebi sanatlarıyla ispat etmenin doğru olmadığını söylemiştir. el-Bâkılânî, Kur'ân'ın belagatını, onun harika nazmı ve eşsiz üslubuyla ispat etmeye çalışmış ve onun sahip olduğu üslubunun da kendine özgü bir

⁵² İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, 56.

⁵³ Hıfînî, "Mukaddime", *Tahrîru't-Tahbîr*, 37.

⁵⁴ Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Hayavân*, thk. 'Abdüselâm Muhammed Hârûn, 2. Baskı (Mısır: Şeriketu Meketebe ve Matba'a Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî biMısır, 1965), 4/90; Hıfînî, "Mukaddime", *Tahrîru't-Tahbîr*, 37-40.

⁵⁵ Hıfînî, "Mukaddime", *Tahrîru't-Tahbîr*, 37-41.

⁵⁶ Hıfînî, "Mukaddime", *Tahrîru't-Tahbîr*, 37-41.

⁵⁷ Hıfînî, "Mukaddime", *Tahrîru't-Tahbîr*, 40-46.

üslup olduğunu ifade etmiştir. Ancak o, bununla beraber, *Kur'an*'daki bedî' sanat türlerini zikretmekten de geri kalmamış ve onlara dair ayetlerle istiḥat etmiştir.⁵⁸

Kur'ân i'câzına dair yeni fikir ve düşünceler ortaya koymuş olan Abdülkâhîr el-Cürçânî ise Kur'ân belagati ve i'câzını, ne onun kapsamış olduğu bedî' ilminin edebi sanatlarına ne de onun kelime ve fasilelerine bağlanmıştır. Nitekim ona göre eğer Kur'ân'ın belagati ve i'câzı, bedî' ilminin edebi sanatlarına bağlanması durumunda onları içermeyen bazı ayetlerin belîğ ve mu'ciz olmadığı sonucu ortaya çıkacak ki bu da doğru değildir. Cürçânî, ayetlerdeki seci ve fasılların, şiirlerin vezin ve kafiyelerinden daha zor olmadığını ifade etmiştir. Bu nedenle şiir söyleme kudretine sahip olan Arapların seci ve fasılaya güçleri yetecek ve onlardan bazıları bunu yapabileceğini sanacaktır. el-Cürçânî, Kur'ân'ın belagati ve i'câzının, anlaşılması kolay ve zihne yakın lafızlarında değil, onun sahip olduğu harika ve eşsiz nazmında olduğunu beyan etmiştir. Ona göre Kur'ân'ın i'câzını ve onun sebeplerini idrak etmenin yolu ise edebi zevk, ruhani şuur ve Arap kelimelerine hâkim olmaktır.⁵⁹

Belagete dair ortaya koymuş olduğu değerli eserleriyle, belagati ilmine büyük katkıları olan İbn Ebî'l-İsba', ise Kur'ân'ın, lafız ve üslubuyla, telif ve terkibiyle ve beşere olan etkisiyle mu'ciz bir kitap olduğunu ifade etmiştir. Kur'ân'da mevcut olan edebi sanatları, onun i'câzına delil olarak kabul etmeyen Abdülkâhîr el-Cürçânî ve el-Bâkîllânî'yle bu fikirlerinden dolayı ayrılığa düşmüştür. Bunun en açık göstergesi ise onun, zamanına kadar oluşan edebi sanatları ile kendisinin yeni keşfetmiş olduğu edebi sanatları *Tahrîrû't-Tahbîr* adlı eserinde bir araya getirmiş olmasıdır. Nitekim o, bu eserde getirmiş olduğu edebi sanatlara dair Kur'ân ayetleriyle istiḥat etmiş, onlarda mevcut olan belagati vecihleri zikretmiş ve bu belagati vecihleriyle, Kur'ân'ın nazmındaki olağan üstü güzelliği, üslubundaki akıcılığı, anlamlarındaki belagati ve lafızlarındaki fesahati ortaya koymaya gayret etmiştir. Bunun yanı sıra Kur'ân'ın belagati ve i'câzını ispat etmek amacıyla Kur'ân'dan istiḥat etmiş olduğu şahitleri, beşerin kelimelerinden olan şiir ve nesirden getirmiş olduğu benzer örneklerle karşılaştırmaya çalışmıştır. İbn Ebî'l-İsba''den önce Kur'ân belagati ve i'câzıyla ilgili pek çok eser telif edilmiştir. Fakat Kur'ân belagati ve bedî'i alanında böyle geniş çapta ve buna bağlı olarak da Kur'ân i'câzının daha kolay anlaşılması hususunda onun yazmış olduğu söz konusu eser kadar etkili bir kitap yazılmamıştır. Müellif, daha sonra bu konuyu araştırmak isteyenlere kolaylık sağlamak amacıyla mezkûr eserini ihtisar etmiş ve ondan ihtisar etmiş olduğu kitabını da *Bedî'u'l-Kur'ân* olarak isimlendirmiştir. O, bu eserde zikretmiş olduğu bedî' sanat türleriyle ilgili zaruret dışında Kur'ân ayetlerinden başka hiçbir şeyle istiḥat etmemiştir. Ondan önce İbnü'l-Mu'tez, Ebû Hilâl el-Askerî ve Rummânî gibi bazı âlimler konuyla ilgili eserlerinde her ne kadar bazı edebi sanat türleri için bazı ayetlerle istiḥatta bulunmuş iseler de eserlerinde zikretmiş oldukları bütün edebi sanat türleri için bunu yaptıklarını söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla söz konusu alanla ilgili böyle harika bir çalışmanın ondan önce hiçbir âlim tarafından yapılmadığı rahatlıkla söylenebilir.⁶⁰

İbn Ebî'l-İsba''ın, bu eserde bedî' sanatların şerh ve tarifi sırasında Kur'ân i'câzıyla ilgili getirmiş olduğu örneklerinden birini burada zikretmemiz onun bu eserde şahit olarak

⁵⁸ Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib el-Bâkîllânî, *İ'câzû'l-Kur'ân*, thk. Ahmed es-Sakar, (Mısır: Dâru'l-Ma'ârif, 1954), 10-115.

⁵⁹ Ebû Bekr 'Abdülkâhîr b. 'Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1992), 386-407.

⁶⁰ Hıfînî, "Mukaddime", *Tahrîrû't-Tahbîr*, 47-48.

getirmiş olduğu edebi sanat türleriyle, Kur'ân i'câzını nasıl ispat ettiği hususunda bize bir fikir vereceği düşünmekteyim. Müellif, söz konusu eserinde edebi sanat türlerinden “et-Temâm veya et-Tetmîm” konusunu ele alıp incelerken birçok ayetle istişhad etmiştir. Fakat onun istişhad ettiği ayetlerden biri burada onun yapmış olduğu tahlil ve değerlendirmeleriyle birlikte örnek olarak zikredilecektir. İbn Ebi'l-İsba'ın söz konusu edebi sanata dair getirmiş olduğu delillerden biri, Bakara Süresinde geçen

أَيُّدُ أَحَدِكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ حَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ بَحْرِيٍّ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَةٌ ضُعْفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

“Herhangi biriniz ister mi ki, içerisinde her türlü meyveye sahip bulunduğu, içinden ırmaklar akan, hurma ve üzüm ağaçlarından oluşan bir bahçesi olsun; himayeye muhtaç çocukları var iken ihtiyarlık gelip kendisine çatsın; bağı ateşli (Yıldırım) bir kasırga vursun da orası yanversin? Allah, düşünenizi diye size ayetlerini böyle açıklıyor.”⁶¹ ayetidir.

O, bu ayeti incelerken onun sekiz yerinde “Tetmîm” sanatının mevcut olduğunu zikretmiş ve bu ayetin, naks, ihtiyât ve mübâlağa tetmîmi olmak üzere tetmîmin her üç kısmını da kapsadığı belirtmiştir. Müellif, ayette mevcut olan tetmîm sanatını bütün çeşit ve yönleriyle beyan ettikten sonra Kur'ân i'câzıyla ilgili şu sözlere yer vermiştir: “Bu ayet, söz konusu edebi sanatı bütün çeşitleriyle içermekle beraber edebi sanat türlerinden i'tilâfü'l-lafzi bi'l-ma'nâ, tehzîb, hüsnü'n-nasak, temsîl, hüsnü'l-beyân ve müsâvât sanatları da ihtiva etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, bu ve benzeri ayetlerle, karşısındaki fasih insanları aciz bırakmış, zeki olanların akıllarını başlarından almış ve belîğ olanları da çaresiz bırakmıştır.”⁶²

SONUÇ

Kaynaklarda büyük bir âlim, ünlü bir edîb ve belîğ ve meşhur bir şair olarak yer alan İbn Ebi'l-İsba', Mısır'da dünyaya gelmiş, hayatının büyük bölümünü Eyyûbîler döneminde bir kısmını da Memlukler zamanında Mısır'da geçirmiştir. Yaşadığı dönemin en seçkin âlimlerinden dil ve edebiyat, şiir ve gramer derslerini almış, belagat alanına yapmış olduğu katkılarıyla öne çıkmıştır. Dil, şiir, edebiyat, belagat ve Kur'ân i'câzına dair değerli eserler ortaya koymuştur. Özellikle onun, şiir, nesir ve i'cazu'l-Kur'ân'a dair yazmış olduğu *Tahrîru't-Tahbîr* adlı eseri ile bedî' sanat türleriyle ilgili telif etmiş olduğu *Bedî'u'l-Kur'ân* isimli eseri, ona şöhret kazandırmış, âlim, belîğ ve ediplerin dikkatlerini üzerine çekmiştir.

İbn Ebi'l-İsba', diğer belagat âlimleri gibi kendisinden önce geçen birçok âlim, edip, şair ve belîğden istifade etmiş ve eserlerinde onlardan nakiller yapmıştır. Fakat o, bununla birlikte pek çok edip, müfessir, nahiv ve belagat âlimlerine itiraz etmiş ve onların görüşlerine eleştiriler yöneltmiştir. Onun bu eleştirileri bunlarla kalmayıp kendisinden önce geçen şairleri de kapsamıştır. İbn Ebi'l-İsba'ın bu kesimlere yapmış olduğu itiraz ve eleştirilerle ilgili yapılan incelemeler sonucunda onun iyi bir edebi tenkitçi ve ciddi bir eleştirmen olduğu anlaşılmıştır.

İbn Ebi'l-İsba'ın şairliğiyle ilgili yapılan araştırmanın sonucunda onun meşhur bir şair olduğu anlaşılmıştır. Övgü, hiciv, aşk ve züht başta olmak üzere şiir sanatının bütün dallarında şiir nazmetmiş ve şiirlerinden sadece bir kısmı gönümüze ulaşmıştır. Gönümüze ulaşan bu şiirlerinden bir bölümü eserlerinde, bir bölümü de edebiyat ve tabakat kitaplarında parçalar

⁶¹ el-Bakara, 2/266.

⁶² İbn Ebi'l-İsba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, 45-48.

halinde dağınık bir şekilde yer almıştır. Hz. Peygamber (a.s), Hulefâ-yi Râşidîn ve Ehl-i beyt hakkında söylemiş olduğu kasidelerini *Sihâhu'l-medâ'ih* olarak isimlendirdiği divanında toplamıştır. Şiirlerini bedî' ilminin edebi sanatlarıyla donatmış olan İbn Ebi'l-İsba', şiir söylemek ve tenkit etmekle yetinmemiş, bununla birlikte şiir söylemek isteyenlere bazı tavsiyelerde bulunmuş, onu nazmetmenin yol ve yöntemlerini zikretmiş ve güzel şiirler için bazı ölçüt ve standartlar koymuştur.

Bedî' ilminde önemli bir yere sahip olan İbn Ebi'l-İsba''ın, kendisinden önce geçen Câhiz, İbnü'l-Mu'tez, Kudâme b. Ca'fer ve Abdülkâhir el-Cürcânî gibi belagat ilminin önde gelen âlimlerinden ciddi bir şekilde etkilendiği gibi kendisinden sonra gelen birçok âlim, edip ve beliğ üzerinde büyük etkisi olmuştur. İbnü'l-Mu'tez ile Kudâme b. Ca'fer tarafından tanımlanan bedî sanat türlerini usûl, onların zamanından dönemine kadar oluşan sanat türlerini ise furû' olarak nitelendiren İbn Ebi'l-İsba''ın, önceki âlimlerin yöntemlerine göre kendisinin de otuz bedî sanat türünü keşfettiğini ifade etmiş ve onları şöyle sıralamıştır: Tahyîr, tedbîc, temzîc, istiksâ', bast, el-hicâ' fî ma'radî'l-medh, 'unvân, idâh, teşkîk, ferâid, hîde ve intikâl, şemâte, tehekkün, tendîr, el-iscâl ba'de'l-müğâlata, ilgâz ve ta'miyye, tasarruf, nezâhet, teslîm, iftinân, murâca'at, selb ve îcâb, ibhâm, el-kavl bi'l-müceb, hasru'l-cüz'î ve ilhâkuhu bi'l-küllî, mukârene, munâkada, infisâl, ibdâ' ve hüsnü'l-hâtîme'dır.

Belagat ilminin teşekkülünde rolü olan İbn Ebi'l-İsba''ın belagat ilmiyle ilgili yazmış olduğu değerli eserleriyle Kur'ân i'câzına dair büyük katkıları olmuştur. O, Kur'ân'ın, lafız ve üslubuyla, telif ve terkibiyle ve beşere olan etkisiyle mu'ciz bir kitap olduğunu söylemiş, Cürcânî ile el-Bâkîllânî'nin aksine Kur'ân'da geçen edebi sanatların onun i'câzına delil olabileceğini savunmuştur. Onun, eserlerinde Kur'ân'ın belagat ve i'câzını ispat etmek ve ortaya koymak amacıyla Kur'ân'dan şahit olarak getirdiği delilleri, beşerin kelimelerinden olan şiir ve nesirlerle karşılaştırmaya çalıştığı da görülmüştür.

KAYNAKÇA

Abdürrahîm b. Ahmed el-'Abbâsî. Me'âhidü't-tansîs alâ şevâhidi't-Talhîs, tah: Muhammed Muhyüddîn 'Abdulhamîd. Beyrut: 'Alemü'l-Kutub, 1948.

Âdil Nüveyhid. Mu'cemü'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm hetta'l-'asri'l-hâdir, Lübnan: Muessesetu Nüveyhid es-Sekâfiyye li't-Te'lîf ve't-Tercüme ve'n-Neşr, 1. Baskı, 1983.

Aydın, Mustafa. "İbn Ebi'l-İsbâ' ve bedî' ilmindeki yeri", İstanbul Üniversitesi Yayınevi Darulfunun İlahiyat Dergisi 29/2 (Temmuz 2018): 309-341.

Bâkîllânî, Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib. İ'câzü'l-Kur'ân, tah: Ahmed es-Sakar. Mısır: Dârü'l-Ma'ârif, 1954.

Câhiz, Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr. el-Hayavân, tah: 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. Mısır: Şeriketu Mektebe ve Matba'a Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihi bi Mısır, 12. Baskı, 1966.

Cürcânî, Ebû Bekr 'Abdulkâhir b. 'Abdirrahmân b. Muhammed. Delâilü'l-i'câz, tah: Mahmûd Muhammed Şâkir. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1992.

Durmuş, İsmail. "İbn Ebü'l-İsba'", Türkiye diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 19:467-468. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Ferruh, Ömer. Târîhu'l-edebî'l-'Arabî, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 5. Baskı. 1989.

Hemmûd, Hüseyin Yûnus. en-Nakd 'inde İbn Ebi'l-İsba' el-Mısri, Suriye: Vizâretü's-Sekâfe, 2010.

Hıfñî, Muhammed Şeref. "Mukaddime", Bedî'u'l-Kur'ân. mlf. Ebû Muhammed Zekiyyüddîn 'Abdulazîm b. 'Abdilvâhid b. Zâfir b. 'Abdillâh İbn Muhammed İbn Ebi'l-İsba' el-Mısırî. Mısır: Nahdat Mısır li't-Tıbâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 2008.

...,"Mukaddime". Tahrîru't-tahbîr fî sına'ati's-şiir ve'n-nasr ve beyân i'câzi'l-Kur'ân. mlf. Ebû Muhammed Zekiyyüddîn 'Abdulazîm b. 'Abdilvâhid b. Zâfir b. 'Abdillâh İbn Muhammed İbn Ebi'l-İsba' el-Mısırî. Mısır: Lecne İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1. Baskı, 1963.

İbn Ebi'l-İsba', Ebû Muhammed Zekiyyüddîn 'Abdulazîm b. 'Abdilvâhid b. Zâfir b. 'Abdillâh İbn Muhammed el-Mısırî. Bedî'u'l-Kur'ân, thk. Hıfñî Muhammed Şeref. Mısır: Nahdat Mısır li't-Tıbâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 2008.

..., Tahrîru't-tahbîr fî sına'ati's-şiir ve'n-nasr ve beyân i'câzi'l-Kur'ân, thk. Hıfñî Muhammed Şeref. Mısır: 1. Baskı, Mısır: Lecne İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1963.

İbn Fazlullah el-Ömerî, Şihâbüddîn. Mesâlikü'l-ebşâr fî memâliki'l-emsâr, tah: Kâmil Selmân el-Cabbûrî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010.

İbnu's-Sâbûnî, Ebû Hâmid Cemâlüddîn Muhammed b. 'Alî. Tekmiletu İkmâli'l-İkmâl, thk. Mustafâ Cevâd. Irak: Metbuâtü'l-Mecma'i'l-İlmiyyi'l-'Irâkî.

İsmail Paşa el-Bağdâdî. Hediye'tü'l-'ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-müsanifîn, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1951.

Kehhâle, Ömer Rızâ. Mu'cemü'l-müellifîn, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, 1993.

Kutubî, Muhammed b. Şâkir. Fevâtu'l-vefeyât, tah: İhsân 'Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.

..., 'Uyûnu't-tevârîh, thk. Faysal es-Sâmır - Nebile 'Abdulmun'im el-Vedûd. Irak: Dâru'r-Reşîd li'n-Neşr, 1980.

Makrizî, Ebü'l-'Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. 'Alî b. 'Abdilkâdir. es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mülûk, tah: Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ. 1. Baskı. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.

Muhammed Zağlûl Sellâm, el-Edeb fi'l-'asri'l-Eyyûbî, İskenderiyye: Menşetu'l-Ma'ârif, 1990.

Safedî, Salâhuddîn Halîl b. Aybeg es-Safedî. el-Vâfi bi'l-vefeyât, tah: Ahmed el-Arnâvût - Türkî Mustafâ, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1. Baskı, 2000.

Süyûtî, Abdurramân Celâlüddîn. Hüsnü'l-muhâdare fî târîh Mısır vel-Kâhire, tah: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Mısır: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1. Baskı, 1967.

Tağrîberdî, Ebü'l-Mahâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrîberdî el-Atâbegî. en-Nücümü'z-zâhire fî mulûki Mısır vel-Kâhire, Kahire: el-Muessesetü'l-Misriyeti'l-'Âmme li't-Te'lîf ve't-Tercüme ve't-Tıba'â ve'n-Neşr, 1963.

Ziriklî, Hayrüddîn. el-A'lâm, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 7. Baskı, 1987.